

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI DERGİSİ

DİNİ İLMİ EDEBİ MESLEKİ AYLIK DERGİ

Cilt : XI Sayı : 5
EYLÜL — EKİM 1972

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«EY İMAN EDENLER SİZDEN EVVELKİ (ÜMMET) LERE YAZILDIĞI GİBİ SİZİN ÜZERİNİZE DE ORUÇ YAZILDI (FARZ EDİLDİ). TAKİ KORUNASINIZ.»

«(O) SAYILI GÜNLER (DİR). ARTIK SİZDEN KİM (O GÜNLERDE) HASTA, YAHUT SEFER ÜZERİNDE OLUR (VE ORUCUNU YEMİŞ BULUNUR) SA TUTAMADIĞI GÜNLER SAYISINCA BAŞKA GÜNLERDE (TUTAR. İHTİYARLIĞINDAN, YAHUT ŞİFA BULMASI ÜMİT EDİLMİYEN BİR HASTALIKTAN DOLAYI ORUC TUTMAYA) GÜCÜ YETMEYENLER ÜZERİNE BİR YOKSUL DOYUMU FİDYE (LÂZIMDIR). BUNUNLA BERABER KİM GÖNÜL İSTEĞİYLE BİR HAYIR YAPARSA İŞTE BU, ONUN İÇİN DAHA HAYIRLIDIR. ORUC TUTMANIZ SİZİN HAKKINIZDA (YEMENİZDEN VE FİDYE VERMENİZDEN) HAYIRLIDIR, BİLİRSENİZ.» BAKARA SURESİ : 183 - 184

Kur'an Okuyan ve Dinleyenlerin Bilmesi Gereken Bazı Hususlar

— v —

Tayyar ALTIKULAÇ
Diyanet İş. Bşk. Yrd.

VII. Ramazan ayı ve Kur'an tilâveti :

Bilindiği üzere Ramazan ayı, Kur'an-ı Kerim'in ilk önce inmeğe ve insanlığı kaplayan karanlık bulutların sıyrılmaya başladığı bir aydır. Bu ay içinde bin aydan hayırlı olan kadir gecesi vardır. Hiç şüphesiz bu gecenin bin aya bedel üstünlüğü ve hatta daha da hayırlı oluşu, Kur'an'ın kendisinde inzal edilmiş olmasından ileri gelmiştir. Cihan tarihinin en büyük inkılabını getiren ve insanlığın kopkoyu karanlıklardan aydınlığa kavuşmasını sağlayan «Kelâmullah» hürmetine ramazan ayına ve onun içindeki kadir gecesine izâfe olunan bu şeref ve üstünlük pek tabiidir.

Yine bilinen bir gerçektir ki, Kur'an-ı Kerim Hz. Peygambere toptan indirilmemiş; onun nüzûlü, 23 yıllık nübüvveti boyunca Rasûl-i Ekrem'e peyderpey ve âyet âyet indirilmek suretiyle tamamlanmıştır. Ayetlerin çeşitli olaylar, ihtiyaçlar ve problemler üzerinde peyderpey nüzûlüne paralel olarak Hz. Peygamberin bir sünnetinin gelişip yerleştiğini görüyoruz: Cebrâil aleyhiesselâm her ramazan ayında özel olarak gelir, Rasûl-i Ekrem o güne kadar nâzil olan âyetleri kendisine okur, Cebrâil de O'na tekrar ederdi. Böylece mevcut âyetler hatmedilmiş olurdu. Her ramazan ayı cereyân eden bu olaya ashâb da şahit olurlardı. Bu olay Hz. Peygamberin vefatına tekaddüm eden ramazanda iki defa tekrarlanmıştı (80).

(80) bk. Sahihu'l-Buhâri, VI, 101-102, İstanbul, 1315; Ebû Şame, el-Murşidu'l-veciz, 11/a-12/a, Lâleli ktp. 3625.

Rasûlüllah'ın bu sünnetine binâendir ki mü'minler ramazan aylarında Kur'ân okuma işine her zamankinden daha çok önem verirler. Hatim indirirler, hatimle terâvih kılarlar, mukabeleler dinlerler. Aynı sünnet bizzat Rasûlüllâh'ın ashabı tarafından yaşanmış, nesiller boyunca yaşatılmış ve nihayet günümüze kadar uygulanagelmıştır. Ancak, ashabın ve islâmı iyi anlamış büyüklerin bu sünneti uygulamaları ve Kur'ân okumaları ile bizim tatbikatımız arasında maalesef büyük farklar vardır. Bu hususu hiç olmazsa bir iki yönüyle belirtmeye çalışalım :

1) Onlar Kur'an-ı anlıyorlar, okurken onun yüce manaları üzerinde derin derin düşünüyorlardı. Hatta bazan okudukları âyetin cezbesine kapılarak aynı âyeti defalarca tekrarladıkları oluyordu. Bu çeşit Kur'an okuma örneğini, zaten bizzat Rasûlüllah'ta görmüşlerdi. Ebû Zerr (r.a.) anlatıyor :

— «Bir gece Rasûlüllah namaza kalkmıştı. Sabaha kadar devam eden bu namazda O, gece boyunca hep aynı âyeti okuyor, aynı âyetle kıyamda oluyor, aynı âyetle rükûa ve secdeye varıyordu: Allahım, eğer onlara azab edersen, şüphe yok ki onlar senin kullarıdır. Onları bağışlarsan, mutlak galip ve yegâne hüküm ve hikmet sahibi olan da gerçekten sensin» (81).

Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ hakkında da Hamza b. Abdullah'ın şu rivâyetini görüyoruz :

— «Ebû Bekir'in kızı Esmâ (r.a.) bir gün Tûr sûresini okumaya başladı. Derken: **İşte Allahı bize mağfiret ve rahmetini lutfetti. Bizi samyeli azabından korudu** (82), âyetine gelmişti. Ben bu arada bir işim için çarşıya kadar gittim ve döndüm. Bir de baktım ki o hâlâ aynı âyeti tekrar ediyordu. (Râvî, bu olayın namazda cereyan ettiğini de sözlerine ilâve etmiştir) (83).

Kur'ân-ı ve islâmı iyi anlamış büyüklerle ilgili olarak bu çeşit rivâyetler pek çoktur. Şüphesiz aynı âyetler üzerinde görülen bu tekrarlamalar, onların manaya vukurları ve bu manalar üzerindeki tedebbür ve tefekkürleri sonucudur. Âyetlerin cezbesine kapılmış olmalarındandır. Herkes için böylesine Kur'ân okumak mümkün olmamakla beraber, asıl gaye onun yüce manalarına ermek olduğuna göre, hatim ve tilâvetlerimizi dilimize yapılmış terceme ve tefsirlerin paralelinde sürdürmek herhalde mümkündür ve şüphesiz çok daha faydalı olacaktır.

Manasını anlamadığı ve meallerden de yararlanmadığı halde Kur'ân okuyanlar ve bunun manevî hazzına erenler de yok değildir. Bunları görüp dururken ve Kur'an tilâveti dinledikleri sırada gözleri nemlenen, gönülleri dolup taşan mü'minler her gün seyredebileceğimiz mana yüklü tabloları teşkil ettikleri müddetçe «manası anlaşılmadan okunan ve dinlenen Kur'ân'ın ne faydası var..?» demeğe şüphesiz bizim dilimiz varmaz. Ancak bu gibiler, onun manaları ile de meşgul olurlarsa manevî zenginlikleri ve hazları daha da artacak, Kur'an'ın özüne ve enginliğine dalmış olacaklardır.

(81) el-Mâide, 118; Bu rivâyet için bk. sunenu'lî-Nesâî, II, 177, Kahire, 1348h/1930 m.; Gazâlî, el-İhyâ, I, 290; Kahire, tarihsiz; el-Murşidu'l-veciz 77/b.

(82) et-Tûr, 27

(83) el-Murşidu'l-veciz, 78/a

İmam Gazâlî'nin (öl. 505/1111) daha önce bir başka vesile ile (84) yer verdiğimiz bir görüşünü burada tekrarlamakta fayda görüyoruz. Ona göre gerçek manada bir tilâvet için üç şeyin işbirliği halinde olması lâzımdır. Bu üç şey: Ağız, akıl ve kalptir. Bu işte ağzın görevi, ağır ağır ve doğru olarak Kur'an lafızlarını ifade etmek, aklın görevi manayı düşünüp anlamak, kalbinki ise bu manalardan gereken dersleri ve tesirleri almaktır. Bir başka deyişle: Ağız okuyacak, akıl terceme edip anlaşılır hale getirecek, kalp de kişinin, o manaların gösterdiği istikamete yönelmesini sağlamış olacaktır (85).

2) Gerek ashabın ve gerekse onların yolunda olanların Kur'an okumada göze çarpan bir diğer tarafları da yukarıdaki açıklamanın da tabii bir gereği olarak tilâvetlerinde acele etmekten ve sür'atten sakınmalarıdır. Onlara göre ağır ağır ve sadece meselâ Bakara ve Âlu İmran sûrelerini okumak, sür'atlice Kur'anın tamamını okumaktan efdaldir (86). Bu konuda Abdullah b. Mes'ud'un bir uyarısı, üzerinde düşünülmeğe değer. Buyurur ki:

— «... Kur'an okurken gereken yerlerde durup düşününüz. Onunla kalplerinize canlılık kazandırmaya çalışınız. Hiçbirinizin gözü, bir an önce sürenin sonunu bulmakta olmasın» (87).

O halde mü'minler, gerek ramazan ayındaki hatimlerinde ve gerekse diğer zamanlarda Kur'an okurken fazla sür'atten sakınmalıdırlar. Çünkü asıl gaye; istekli-isteksiz bir an önce hatmi tamamlamak değil, içten gelen bir arzu ile ve ağır ağır okumaktır. Ashâbın ve onların yolunda olan büyüklerin Kur'an okumadaki ve hatim indirmedeki bu ölçüleri karşısında, 8-10 dakikada bir cüzü tamamlayan, bir ramazan içinde 30-40 hatim indirenlerin işine akıl erdirmek zordur. Böylesine okunan indirilen hatimlerden gerçek hatim sevabı beklemek, bilmem ne derece doğru olur (88).

Asrımız müslümanlarının ramazan ayında Kur'an okuma, hatim indirme, mukabeleler dinleme... gibi konulara gösterdikleri ilgi şüphesiz memnuniyet vericidir. Ancak, Kur'an'ın özü ve sözü ile irtibatını tamamen koparmış kişilerin, ramazan aylarında mukabele ve mevlid okutmak şeklindeki bu çeşit ilgilerine de bir mana vermek güçtür.

Ashâbında bizim görevimiz, en küçük ölçüsü ile de olsa dini ilgileri alkışlamaktır. Ancak, konumuz Kur'an okumak olduğuna göre meseleye en azından bu açıdan bakınca, bazı uygulamalar ve onların teşvikçisi olanlar hakkında ne kadar acı söylenip yazılsa kanaatimizce azdır. Mevlâ hepimize tevfikini lutfetsin...

VIII. KUR'AN HÂMİLLERİNE BAZI NOTLAR :

Gurur duyarak söyleyebiliriz ki, müslüman ulusumuz, Kur'an okuma ve ezberleme konusuna en çok ilgi gösteren milletlerin başında gelir. Eriştirdiği bu mes'ud sonuç için yüce Rabbimize hamedederiz. Devletimizin himayesinde

(84) bk. Diyanet Dergisi, sayı: 108-109, s. 172

(85) bk. el-İhyâ, I, 295

(86) bk. el-İhyâ, I, 285

(87) Beyhakî, Şuabu'l-İman, I, 344/b, Nuruosmaniye ktp: 1123.

(88) «Hatim İndirme» başlıklı bir makalemiz için bk. Diyanet Dergisi sayı: 108-109, s. 169-176.

üçbinin üstünde Kur'ân öğreten kurslar, Kur'ân tilâveti ve tecvidi ile (hatta tefsiri ile) meşgul olan lise-yüksekokul-fakülte seviyesinde kuruluşlarımız mevcuttur. Bu kursların ve kuruluşların kendilerinden beklenen eğitim ve öğretimi yapıp yapamadığı hususu konumuzun dışında kalır. Belirtmek istediğimiz gerçek, müslüman Türkiye'nin Kur'an'a gösterdiği ilgi ve ona olan bağlılığıdır.

Bu güzel sonuç bir tarafa, Kur'ân hâmillerinin dikkatine sunulacak pek çok hususlar vardır. Bunlardan bazılarını burada işaret etmek isteriz :

1) Kur'an hâmilleri tecvid ilmine önem vermelidirler. Bir âyet-i celile-nin meâli şöyledir: «Kur'an-ı tertil üzere (açık açık ve tane tane) oku» (89). Kısaca belirtmek gerekirse burada tertil den maksat, tecvid kaidelerine uygun olarak okumaktır. «Cevvede»nin masdarı olan «Tecvid» kelimesi lügatte bir şeyi güzel ve iyi yapmak, süslemek manasındadır. İstilahta ise, Kur'an okurken harflerin mahreclerine dikkat etmek suretiyle her harfin hakkını vermek, vasıl (geçmek), vakıf (durmak), med (uzatma), kasır (kısa yapma)... gibi tilâvet kaidelerine riâyet etmektir (90). Daha sonra bu kelime, mezkûr konularla ilgili kaide ve bilgileri öğreten ilmin adı olmuştur. Bu ilimden gaye: Kur'an lafızlarının, Peygamber (s.a.v.) den öğrenildiği gibi okunabilmesidir. Bir başka deyişle : Allahın kitabını okurken lisanın hatadan korunması, okuyanların bu konuda manevi sorumluluktan kurtarılmasıdır (91).

Bu ilmin öğrenilmesinin «farz-ı kifâye» olduğu hususunda alimlerin ittifakı vardır. Okuduğu kadarı ile tecvide riâyet ederek (lahn-ı celi yapmadan) okumak her müslüman kadın ve erkeğe «farz-ı ayın»dır (92). Şüphesiz,

(89) el-Muzzemmil, 4

(90) Daha geniş tarif ve açıklamalar için bk. İbnu'l-Cezerî, en-Neşr, I, 210, Kahire, tarihsiz; Suyûti, el-İtkan, I, 100, Kahire, 1318.

(91) bk. Ebû Reyne, Hidâyetu'l-musteffîd, s. 5, Halep, tarihsiz. Bu konudaki sorumluluk yönünden insanlar üç gurupta mütalea edilmelidir: 1) İstenileni başarıp Allah katında mükâfata erenler. 2) Günahkâr olanlar: Kur'an'ı gereği gibi okuyabilme imkân ve yeteneğine sahip oldukları halde önemsememeleri, tembellik ve gururları nedeniyle fasih Arap lafızından yabancı tarz ve ağızlara sapanlar. 3) Mazûr olanlar: Bunlar da çalıştıkları halde doğru okumayı başaramayanlar veya işin doğrusunu kendisine öğretecek imkânlardan mahrum bulunanlardır. Kur'an-ı Kerim'de 2:286) «Allah hiç kimseye gücünün yetmeyeceğini yüklemez.» buyurulduğu malumdur (bk. en-Neşr, I, 210-211).

(92) bk. en-Neşr, I, 211-212; Aliyyu'l-Karî, el-Minehu'l-fikriyye, s. 28, 1308 h.

Burada «Lahn» terimi üzerinde biraz bilgi vermemiz uygun olacaktır: Çeşitli manaları olan bu kelimedden burada maksat, tecvide riayet etmeden Kur'an okumaktır. Celi (açık) ve hafi (gizli) olmak üzere iki çeşit «lahn» vardır:

a) Lahn-ı celi: Kaynaklar, gerek bu işin mütehasislerinin ve gerekse avâmın anlayacağı derecede hatalı okuyuş olarak tanımlarlar. Harflerin aslı sıfatlarının değiştirilmesi, kelimelerin yapı ve iraplarının bozulması... gibi. Bu konuda kaynaklar, her ne kadar avâmın farkedebilmesini ölçü olarak almışlarsa da (bk. en-Neşr, I, 211; el-İtkan, I, 100), bu ölçünün günümüz için mutlak anlamda geçerli olmayacağı tabiidir. O halde günümüz ve toplumumuz için «avâmdan bir kısmının da farkedebileceği...» şeklinde bir ifade kullanmak daha doğru olsa gerektir. Lahn'ın bu çeşidi caiz değildir. Ve bu lahn'dan sakınarak okumak, her müslüman kadın ve erkeğe farz-ı ayındır.

b) Lahn-ı hafi: Ancak kırâet konusunda ehil olan kişilerin anlayabileceği hatalardır ki, ihfâ, iklâb, gunnelerin belirtilmesi... gibi hususların terk edilmesidir. Bu ve benzeri tecvid kaidelerini uygulayarak okumak farz-ı ayın değil ise de (bk. el-Minehu'l-fikriyye, s. 28), daha ehil kişiler varken bu kaidelere riâyet ederek okuyamayanlar imâmcté geçmemelidirler.

Kur'an okuyanlardan ve özellikle hâfızlardan bu ilme önem vermeleri beklenir. Bir başka deyişle «Tilâvetin süsü ve kırâetin zineti» anlamına gelen tecvid ilmine, bilhassa hâfızların ilgi göstermemeleri, affedilmez hata olur. Gerçek Kur'an hâmilleri, edâ ve sadâlarını ölçü olarak ele alan halkın kendilerine iltifat edip değer vermelerine aldanmamalı, Allahın kelâmını en doğru bir şekilde okumanın hevesini taşımalıdır. Meseleye bu açıdan bakacak olursak, -maalesef- günümüzde ve bu meyanda toplumumuzda Kur'an okuma konusuna lââyık olduğu önemin verilmediği görülecektir. Yaşları hayli ilerlemiş birkaç üstâdın dışında, içimize sine sine Kur'an tilâvetlerini dinleyebildiğimiz hâfızların sayısı çok değildir. Şöhret-i kâzibesini olan hânendelerin gazel uslûbundaki tilâvetlerini ise dinlemeğe hiç imkân yoktur, ve zâten böylelerinin okuyuşlarını dinlemenin günah olduğunu söyleyen âlimler vardır (93).

2) Kur'an hâmilleri, Kur'anın dilini de öğrenmelidirler. Bilindiği üzere Kur'an'ın, zaman zaman yüksek sesle ve kulağa hoş gelen bir tarzda okunması söz konusudur. Okuyanın karşısında da topluluklar vardır. Onlara en yüce varlığın eseri, belâgat ve fesâhatın en yüksek noktasında bulunan ilâhî kelâm tebliğ edilmektedir. O halde bu belâgat ve fesâhat şâheserinin yüce manalarına göre ses tonunun ayarlanması, yerine göre yükseltilmesi ve alçaltılması gereklidir. Topluluk huzurunda bir şâirin şiiri okunurken dahi aranan bu şartın, Kur'an okuyanlarca yerine getirilmesi kadar tabii bir şey olamaz. Ama gel gör ki, cahil hânendelerin istilâsına ve inhisarına mahkûm olan Kur'an tilâveti konusu, bu çok lüzumlu ve hatta zorunlu seviyesinden hayli uzaklaştırılmıştır. Gerçek Kur'an hâmilleri, dudaklarından dökülen Kur'an âyetlerinin manasını da öğrenmeğe heves etmeli, okurken ses tonlarını bu manalara uygun şekilde ayarlamalıdır.

Diğer taraftan, biraz olsun Arapça bilmeyen birçok hâfızların, en basitinden vasl ve vakf konularında dahî garip hatalara düştükleri bilinen gerçeklerdendir. «Bismillâhirrahmânirrahîmi er-rahmânu...» şeklinde okuyunları, radyolarımızda bile dinledik. Bu ve benzeri hatalara düşmemenin yolu, manaya paralel bir ses ve perde dizisini gerçekleştirebilmenin bir çaresi de hiç şüphesiz Kur'an dilini öğrenmektir.

3) Kur'an hâmilleri, Kur'an ahlâkının yaşayan örnekleri olmalıdırlar. Onun yüce lafızlarını zihinlerine yerleştiren insanlardan bu sonucu beklemek kadar tabii bir şey olamaz. Onların herbirini, toplumun parlayan yıldızları olarak görmek, mü'minlerin hakkıdır. Her zaman Kur'an'ın buyruklarını halka tilâvet edenlerin bu buyruklara aykırı yaşamaları, açık bir çelişki olur ve hiç şüphesiz bu çelişkinin hesabı pahalı ödenir. Daha dünya hayatında iken, bu çelişik yaşantısının faturasını çok yüksek bir rakamla ödeyenler, bir mecliste Kur'an okuyup bir başka mecliste asıl ve çirkin hayatını sürdürmenin cezasını ağır bir şekilde çeken örnekler pek çoktur. O halde Kur'an hâmili Kur'an ahlâkı ile ahlâklanmış, özü temiz, sözü temiz bir kişidir. Onu okurken Cenab-ı Hakkın huzurunda olmanın dehşetini duyar. O, Kur'an'ın eseri, onun sûret haline gelmiş yaşayan örneğidir. Değilse, böyle olmak zordur.

(93) Mîsâl olarak bk. Ali Salim el-Menûfi, İrşâdu'l-enâm fi hukmi kırâeti'l-Kur'an, s. 76-77, Mısır, 1324.